

- ²⁷ Пивоваров С.В. Нові знахідки предметів озброєння та спорядження вершника та верхового коня з Чорнівецького городища (перша половина XIII ст.) // ПССІАЕ.- 2001.- Т.2.- С.133-142.
- ²⁸ Пивоваров С.В. Нові археологічні матеріали з Чорнівецького городища // Матеріали IV Буковинської Міжнародної історико- краєзнавчої конференції.- Чернівці, 2001.- С.351-353.
- ²⁹ Пивоваров С.В. Дослідження Чорнівецького городища першої половини XIII ст. // Археологічні студії.- 2008.- Вип.3.- С.180-199.
- ³⁰ Пивоваров С.В. Озброєння воїна XIV ст. з Середнього Подністров'я (за даними археологічних розкопок в с. Зелена Липа) // Матеріали V Конгресу Міжнародної асоціації українців. Історія: Зб. наук. ст.- Чернівці: Рута, 2003.- Ч. 1.- С.120-124.
- ³¹ Пивоваров С.В. Середньовічне озброєння з городища XIV ст. в Зеленій Липі // Археологічні студії.- 2003.- Вип. 2.- С.204-215.
- ³² Пивоваров С.В., Федорук А.В. Археологічні дані про арбалетне озброєння на Буковині (за матеріалами розкопок городища у с. Зелена Липа) // Музейний щорічник. 2003 (Матеріали науково- практичної конференції “Музей та музейна справа на початку III тисячоліття”, м. Чернівці 14 травня 2003 р.).- Чернівці, 2003.- Вип. 2(24).- С.85-93.
- ³³ Пивоваров С.В., Федорук А.В. До питання про найманство у Галицькій Русі у XIV ст. (за даними розкопок городища в с. Зелена Липа) // ПССІАЕ.- 2002.- Т. 1.- С.140-149.
- ³⁴ Пивоваров С.В. Арбалетне озброєння в середньовічних старожитностях Буковини // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. №502. Держава та армія.- Львів, 2004.- С.24-30.
- ³⁵ Пивоваров С.В., Федорук А.В. “Було колись на Буковині ревілі гармати...” // Доба.- 2004.- 6 лютого.
- ³⁶ Пивоваров С.В., Федорук А.В. Цецинська кам'яна вежа: з історії середньовічних поселень на території Чернівців (XIII-початок XV ст.) // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини.- Чернівці, 2006.- Вип. 323-324.- С.80-85.
- ³⁷ Пивоваров С.В. Дослідження давньоруського городища в с. Недобойці у 2003 р. // ПССІАЕ.- 2004.- Т. 1.(17).- С.70-80.
- ³⁸ Пивоваров С.В. Охоронні археологічні дослідження слов'янських пам'яток на Буковині у 2009 р. // ПССІАЕ.- Чернівці: Прут, 2010.- Т. 1.(29).- С.41-55.
- ³⁹ Федорук А.В. Кам'яне ядро з городища XIV ст. в Зеленій Липі // Археологічні студії.- 2008.- Вип. 3.- С.216-222.
- ⁴⁰ Федорук А.В. Роль держав середньовічного Криму в розповсюдженні вогнепальної зброї на Русі у XIV ст.. // Північне Причорномор'я і Крим в добу Середньовіччя (XIV-XVI ст.). Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 10-літтю археологічних досліджень золотоординської пам'ятки в с. Торговиці.- Кіровоград, 2006.- С.119-121.
- ⁴¹ Федорук А.В. Участь населення Буковини в хрестових походах на Близький Схід наприкінці XII- початку XIII ст.. // БІВ.- 2002.- Вип. 4.- С.44-48.
- ⁴² Кійко В.І.Історіографія розвитку військової справи у Галицько- Волинському князівстві // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. - Держава та армія.- Львів, 2004.- №634. - С.134-139.

УДК 904:327(477,85+38)“08/12”

© Мар'яна Чобанюк, © Сергій Пивоваров (Чернівці)

АРХЕОЛОГІЧНІ ДАНІ ПРО ЗВ'ЯЗКИ ДАВНЬОРУСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ МЕЖИРІЧЧЯ ВЕРХНЬОГО ПРУТУ ТА СЕРЕДНЬОГО ДНІСТРА ІЗ ВІЗАНТІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ

Стаття присвячена розгляду питань зв'язків давньоруського населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра із Візантійською імперією. На основі археологічних матеріалів автори виділяють предмети візантійського походження (амфори, скляні вироби, хрести-релікварії, стеатитові іконки, бронзові монети) та простежують їх поширення в регіоні. Вони також розглядають питання перебування на даних землях вихідців із Візантії.

Ключові слова: Археологічні дослідження, давньоруські пам'ятки, візантійський импорт, літописний Василів, Олешків.

Чобанюк М., Пивоваров С.

Археологические данные о связях древнерусского населения междуречья Верхнего Прута и Среднего Днестра с Византийской империей

Статья посвящена рассмотрению вопросов о связях древнерусского населения междуречья Верхнего Прута и Среднего Днестра с Византийской империей. На основе археологических материалов авторы выделяют предметы византийского происхождения (амфоры, стеклянные изделия, кресты-реликварии, стеатитовые иконки, бронзовые монеты) и прослеживают их распространение в регионе. Они также рассматривают вопросы пребывания на этих землях выходцев из Византии.

Ключевые слова: археологические исследования, древнерусские памятники, византийский импорт, летописный Василев, Олешков.

Chobaniuk M., Pyvovarov S.

Archaeological information about relations of ancient population of country between Upper Prut and Middle Dniester with Byzantine Empire

The article is devoted to the relations of an ancient population of country between Upper Prut and Middle Dniester with Byzantine Empire. On the basis of archaeological materials the authors emphasize on things that have byzantine origin (amphoraes, glass wares, crosses, icons, bronze coins) and trace their distribution in a region. They also considerate staying of native Byzantium people in this region.

Keywords: archaeological researches, Ancient Russ' sights, byzantine import, annalistic Vasyliv, Oleshkiv.

Давньоруське населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра, яке було складовою частиною Галицького, згодом Галицько-Волинського князівств, підтримувало різноманітні торгово-економічні, військово-політичні та культурно-релігійні зв'язки з жителями багатьох сусідніх територій і держав, зокрема із Візантійською імперією. Про їх масштаби свідчать численні археологічні матеріали, які суттєво доповнюють фрагментарні дані писемних джерел.

Прикордонне розташування регіону та комунікації, які проходили через його територію, сприяли надходженню до його жителів ряду предметів із візантійських провінцій. Окремі їх категорії тут трапляються значно частіше, ніж на інших землях Галицько-Волинської Русі¹.

Знахідки на місцевих пам'ятках привізних предметів і нумізматичних матеріалів візантійського походження дозволяють простежити інтенсивність цих стосунків. Переважна більшість із них концентрується на території городищ, де проживала князівська і боярська знать, та на міських посадах. Знахідки імпортованих предметів на території сільських поселень практично невідомі².

Археологічні матеріали, які є в нашому розпорядженні, дозволяють виділити наступні категорії візантійських виробів: середньовічні амфори (корчаги), полив'яний керамічний посуд, окремі види дорогих тканин, металеві хрести-релікварії, стеатитові кам'яні іконки та візантійські монети³.

Амфорна тара, зокрема фрагменти корчаг, виявлені на Ленковецькому поселенні, у літописних Василеві, Онуті, на території Галиці, Молодіївського, Недобойського, Олешківського та Чернівецького городищ. Знайдені фрагменти амфорної тари, в якій до мешканців давньоруських міст і городищ регіону поставлялися вино та оливкова олія, належать до декількох типів⁴. Перший із них представлений амфорами грушоподібної форми, які мали вузьке горло, продовгуватий тулуб і високо підняті масивні ручки, із різким перегином у верхній частині червоного або рожевого кольорів поверхні. Їхні ручки були овальними в перетині, а тулуб прикрашений частим рифленням. Місцем їх виготовлення вважається візантійський Трапезунд, де існував великий центр виноробства та експорту вина.

Другий тип амфор становлять великі опуклобкові посудини з круглим дном і невисокими плоскими ручками, які з'єднуються з горлом на рівні його верхнього краю. Амфори цього типу виготовлені із світло-жовтої, ретельно відмудленої глини, їх поверхня орнаментована горизонтальними канелюрами. Аналоги цьому типу амфор виявляються у багатьох містах Візантії, зокрема у Константинополі. Подібні амфори часто зустрічаються на території Болгарії та в Причорномор'ї. До іншого типу амфор належать посудини, які, на відміну від перших двох, мали сірий колір поверхні.

На думку дослідників, амфори таких типів виготовлялися в околицях Трапезунда, де існував великий центр виноробства та експорту вина, й поблизу м. Нікеї, в районі порту Тріллії⁵.

Продукти, які привозилися в амфорній тарі, призначалися для місцевої феодалної верхівки, заможних прошарків населення міст і церковних потреб. Вино та олія, які доставлялися в амфорах-корчагах, були досить дорогими продуктами. Наприклад, на Чернівецькому городищі, яке вирізняється значним багатством матеріалу на фоні синхронних пам'яток, за весь час розкопок знайдено уламки всього від максимум шести візантійських амфор.

Незначну кількість імпортованих предметів представлено керамічним посудом. Його знахідки виявлені у Ленківцях, Василеві, на Чернівецькому і Недобойському, Олешківському городищах, Ленковецькому і Галицькому поселеннях⁶. Знайдені уламки імпортованої кераміки належали білоглиняним полив'яним посудинам на низькій і широкій кільцевій підставці. Це фрагменти, головним чином, глечиків і мисок. Вони вкриті зовні, а миски з обох боків, жовто-коричневою, коричневою чи зеленою поливою, по якій зроблені розписи (кружечки, дуги, горизонтальні лінії) білою, жовтою, зеленою чи червоною фарбами.

Наступну категорію предметів візантійського походження репрезентують візантійські так звані „сирійські” хрести-енколпіони. Їх у регіоні знайдено чотири екземпляри: два у літописному Василеві і два на Чернівецькому городищі. Енколпіони належать до типів із литими рельєфними та гравірованими зображеннями. Встановлено, що такі енколпіони виготовлялися у православних (мелькитських) монастирях візантійських провінцій Сирії та Палестини. Це були досить дорогі й цінні нагрудні хрести-релікварії, придбати які могла собі дозволити тільки багата людина або прочанин (пілігрим), який відвідав святі місця. Відзначимо, що на території Давньої Русі та в столичних містах їх виявлено всього 37 екземплярів, які мають географічну прив'язку. Зокрема, із Києва відомо 6 екземплярів, Галича – 4, із Білгорода-Дністровського походить 5 енколпіонів. Отже візантійські енколпіони з регіону становлять 11% від загальної кількості знахідок із території всієї Київської Русі, що говорить про значний розвиток взаємовідносин місцевої знаті із землями Візантії⁷. Із культовими предметами того самого походження слід пов'язати ще й фрагмент стеатитової іконки із зображенням Св. Миколая, яка походить із Чернівецького городища⁸.

Із виробництвом візантійських майстерень пов'язуються окремі типи скляних браслетів. Вони відрізняються від виготовлених на території Київської Русі кольором, перетином стержня і хімічним складом скла. Встановлено, що браслети синього кольору, зроблені на натрієво-кальцієво-кремнеземній основі, мають візантійське походження⁹. До скляних браслетів, які потрапили до регіону із візантійських провінцій, належать три фрагменти подібних виробів, знайдених на Ленковецькому

цькому городищі. Очевидно, до них належить і фрагмент браслета такого ж кольору, із трикутним перетином стержня, виявлений у культовій будівлі поселення в Галиці¹⁰.

Привізні візантійські товари на пам'ятках регіону представлені також дорогоцінними тканинами. Їх фіксація практично неможлива в умовах місцевих ґрунтів. Але в окремих похованнях зберігаються рештки матерій, іноді шовкової тканини, із золотими нитками, так звана золототканна парча. Рештки останньої знайдені на могильниках літописного Василева і Ленковецького поселення. Очевидно, тканини такого типу надходили до заможних верств місцевого населення із візантійського Середземномор'я.

Про зв'язки із Візантією свідчать також 3 скіфатні мідні візантійські монети (два цілих екземпляри і сегмент), які трапилися на Чорнівському городищі (кліті №8, 12). Дві монети мали отвори для підвішування, тобто вони перфоровані й перетворені у підвіску, амулет чи оберіг. Найбільш чітко простежується зображення на першій монеті.

Вона належить до типу так званих скіфатних (виготовлених у вигляді мисочки, вигнутої з однієї сторони грошових знаків. На її лицьовій (ввігнутої) стороні в центрі у подвійному обідку зображено у фас постать імператора. На його голові була стема (низька корона), а сам він вдягнутий в дивітисон (багряницю, чи опліччя) – святковий пурпурний одяг, що слугував за знак верховної влади, і хламиду (довгий парадний плащ із шерстяної тканини). У правій руці імператор тримає лабарум (штандарт на довгому держаку із зображенням хреста), а в лівій – сферу, яку також увінчує хрест. З обох боків постаті імператора розміщені крапки, які замінюють написи. На реверсі монети зображення, через погану збереженість, не простежується. Монета виготовлена з міді, її діаметр 2,5 см, вага – 1,55 г. Окалина на поверхні грошового знака свідчить про його тривале перебування у сильному вогні. Зліва в полі монети, за межами зображення, пробитий отвір, який слугував для її підвішування в складі намиста чи окремо як своєрідної іконки. Визначення монети дозволило встановити, що вона належить до так званих “латинських константинопольських” імітацій, які випускалися урядами хрестоносців у Константинополі та, очевидно, і в Фесалоніках з 1204 по 1224 рік¹¹.

Яким чином потрапили візантійські монети на Чорнівське городище? Відповісти на це питання сьогодні складно. Можливі пояснення цих неординарних знахідок різні. В літературі вже неодноразово зверталася увага на ймовірну участь дружинників із Галицько-Волинських земель у хрестових походах, про що знаходимо натяки в писемних та фольклорних джерелах. А можливо, що на городищі побували вихідці з імперії, чи русичі, які з ними спілкувалися. Торгове походження перфорованих візантійських монет мало ймовірно, оскільки вони використовувалися як підвіски (очевидно, сприймалися як іконки), а не грошові знаки.

Археологічні матеріали також дають змогу конкретизувати писемні повідомлення про перебування на території межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра вихідців із Візантійської імперії. Мова йде про християнські культові будівлі на Олешківському городищі та в літописному Василеві. Так, на першій пам'ятці Б.П. Томенчуком розкопана велична дерев'яна церковна споруда – ротонда, підлога якої була прикрашена складною мозаїчною сюжетною композицією у вигляді чотирьох великих і п'яти малих орнаментальних кіл-омфаліїв. У середині них були зображення орла, голуба, грифона і серафимів, викладених жовтими, коричневими і зеленими полив'яними плитками різної форми. Подібним чином була також прикрашена підлога дерев'яного храму в літописному Василеві на Дністрі. Але полив'яні плитки тут несли на собі геральдичні зображення орла, оленя та грифона¹².

На думку російського дослідника О.Іонісяна, культові будівлі в Олешкові та Василеві були спеціально споруджені для опального візантійського царевича Андроніка Комніна (1123-1185 рр.), а пізніше імператора Андроніка I, який у 1164-1165 рр. переховувався у галицького князя Ярослава Осмомисла. Зустрінутий з почестями Андронік отримав від князя міста в Галицькій землі¹³. Вважається, що цими містами й були Олешків та Василів. До речі, назва останнього походить, на думку вченого, не від патронального імені “Василь”, а від титулу візантійського царевича “басилів”, тобто царський¹⁴.

Таким чином, аналіз археологічних матеріалів дозволяє констатувати, що населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра підтримувало досить тісні різнорівневі стосунки з імперією і, можливо, було місцем тимчасового перебування окремих вихідців із Візантії.

¹ Петигирич В.М. Из истории экономических и культурных связей Галицко-Волынской Руси в X-XIII вв. (по археологическим данным) // Славянские древности. Этногенез. Материальная культура Древней Руси. – К.: Наука, 1980. – С. 157-158.

- ² Тимошук Б.О. Давньоруська Буковина. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 26-27; Пивоваров С. Середньовічне населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра (XI – перша половина XIII ст.). – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – С. 146.
- ³ Пивоваров С. Торгово-економічні зв'язки населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра в XII – першій половині XIII ст. // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Зб. Наук. праць. – Чернівці: Прут, 2006. – Т. 2 (22). – С. 61-72.
- ⁴ Коваль В.Ю. Византийские амфоры в юго-западной Руси // Краткие сообщения института археологии. – М.: Наука, 2005. – Вып. 218. – С. 86-87.
- ⁵ Коваль В.Ю. Амфоры византийского культурного круга в средневековой Руси (X-XIII вв.) // Русь в XIII веке. Древности тёмного времени. – М.: Наука, 2003. – С. 349.
- ⁶ Пивоваров С. Торгово-економічні зв'язки населення межиріччя Верхнього Пруту. – С. 66.
- ⁷ Пивоваров С. Византийські енколпіони в давньоруських старожитностях Буковини // Етнос. Культура. Духовність. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Чернівці, 2006. – Ч.2. – С. 213-220.
- ⁸ Пивоваров С. Вироби дрібної кам'яної пластики з давньоруських пам'яток Буковини // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2006. – Вип. 10. – С. 225.
- ⁹ Шапова Я.Н. Стекло Киевской Руси. – М.: Изд-во МГУ, 1972. – С. 109-110.
- ¹⁰ Пивоваров С. Середньовічне населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра. – С. 148.
- ¹¹ Пивоваров С. Византийська монета з Чорнівського городища // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – Т.3. – С. 154-159.
- ¹² Томенчук Б.П. Олешківська ротонда. Археологія дерев'яних храмів Галицької землі XII-XIII ст. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2005. – С. 19-48; Томенчук Б. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали археологічних досліджень 1976-2006 рр. – Івано-Франківськ: Видавель Третяк І.Я., 2008. – С. 29-38.
- ¹³ Літопис руський. – К.: Дніпро, 1989. – С. 286.
- ¹⁴ Ионисян О. Об одном эпизоде византийско-венгеро-галицких отношений во второй половине XII века // Галицко-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції. – Львів, 1993. – С. 68-70.

УДК: 94:745/749(477.85)“1812/1868”

© Тамара Богачик (Чернівці)

РЕМЕСЛА ТА ДОМАШНІ ПРОМИСЛИ ПІВНІЧНОЇ БЕССАРАБІЇ В ДОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД (1812 – 1868 рр.)

У статті зроблено спробу на основі архівних джерел та опублікованих праць проаналізувати розвиток ремесла та домашніх промислів Північної Бессарабії упродовж дореформеного періоду (1812-1868 рр.).

Ключові слова: ремесло, домашні промисли, Північна Бессарабія, виробництво, ремісники.

Богачик Т.

Ремесло и домашние промыслы Северной Бессарабии в дореформенный период (1812-1868 гг.)

В статье сделано попытку на основании архивных источников и опубликованных работ проанализировать развитие ремесла и домашних промыслов Северной Бессарабии на протяжении дореформенного периода.

Ключевые слова: ремесло, домашние промыслы, Северная Бессарабия, производство, ремесленники.

Bogachik T.

Handcrafts and household crafts North Bessarabia in the pre-reform period (1812 – 1868)

The article brings up the attempt to analyze the handcrafts and household crafts development on the platform of archive data and publications in the area of North Bessarabia during the pre-reform period (1812 – 1868).

Key words: crafts, household crafts, North Bessarabia, production, craftsmen.

З перших років приєднання бессарабських земель до Російської імперії у 1812 р. і до проведення тут реформи 1868 р. певна частина населення Північної Бессарабії, де питому її частку становили українці, займалися ремеслами та домашнім промислами. Північнобессарабські ремісники забезпечували потреби городян і селян регіону у їх виробничих та побутових запитах. Однак ремесло не досягло тут такої досконалості, як в інших губерніях Російської імперії. Ремісники займалися своїм ремеслом відповідно до попиту місцевого населення. Про це відзначено у працях М. Бабилунги¹, В. Жукова², Я. Гросула³, М. Мунтяна⁴, П. Кокирли⁵, буковинських науковців⁶. В окремих з цих праць про Північну Бессарабію йшлося в контексті висвітлення історії усієї Бессарабії. У статті ставиться за мету на основі архівних джерел та певного доробку згаданих авторів проаналізувати розвиток ремесла та домашніх промислів краю у дореформений період.

Переважна частина північнобессарабських ремісників володіла невеликими, примітивно обладнаними майстернями, які розміщувалися в житлових приміщеннях. Об'єм виробництва був невеликим, а прибутки ледве дозволяли задовольнити мінімальні потреби сім'ї і сплатити податки. Ковалі і теслярі, наприклад, не мали капіталів, і тільки деякі з них жили у власних будинках⁷.

Аналіз архівних джерел дає змогу стверджувати, що ремісничий стан Північної Бессарабії складався з майстрів-власників майстерень, підмайстрів, або челядників (найманих помічників) та учнів, що навчалися по декілька років певному ремеслу. Найбільш чисельною була група ремісників, до якої входили кравці, шевці, бондарі, гончарі, столяри, пекарі, м'ясники. Вони виготовляли вироби не тіль-